

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК[94(477):327]«16»

© Михайло НЕЧИПОРЕНКО
(Чернівці)

МІЖ ВАРШАВОЮ ТА МОСКВОЮ: ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬО- ПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ГЕТЬМАНА ІВАНА САМОЙЛОВИЧА В ПЕРШІ РОКИ ГЕТЬМАНУВАННЯ

Стаття присвячена особливостям зовнішньої політики гетьмана Лівобережної України – Івана Самойловича. Особлива увага акцентується на проблемі встановлення дипломатичних відносин між Річчю Посполитою та Московською державою в перші роки гетьманування Івана Самойловича. Також автор розглянув хід та наслідки міжнародних угод, і їхній вплив на становище Лівобережної України в період з 1672 по 1677 р. Важливою в цей час була позиція лівобережного гетьмана та його взаємовідносини з правобережним гетьманом П.Дорошенком. Складність ситуації полягала в тому, що в боротьбу за українські землі весь час намагались втрутитись Туреччина та Кримське ханство. Лівобережному гетьману довелося діяти дуже точно й обережно, щоб уникнути нових війн між постійними суперниками – Річчю Посполитою і Московським царством.

Ключові слова: гетьман, Іван Самойлович, козацтво, Лівобережна Україна, Правобережна Україна, Річ Посполита, Московська держава, міжнародні договори.

Michael NECHIPORENKO
(Chernivtsi)

BETWEEN WARSAW AND MOSCOW: FORMATION OF HETMAN IVAN SAMOILOVYCH'S FOREIGN POLICY COURSE IN THE EARLY YEARS OF HETMANIZATION

The article is devoted to the features of the foreign policy of Hetman left-bank Ukraine – Ivan Samoilovych. In this article, special attention is paid to the problem of establishing diplomatic relations between the Rzeczpospolita and Muscovy in the first years of Hetman Ivan Samoilovych. Also, the author considered the course and consequences

of international agreements on the situation of the Left-Bank Ukraine in the period since 1672 to 1677. Important at this time was the position of the Hetman of the Left Bank and his relationship with the Right-bank Hetman Doroshenko. The complexity of the situation was that Turkey and the Crimean Khanate tried to intervene all the time in the struggle for the Ukrainian lands. The left-bank hetman had to act very precisely and carefully to avoid new wars between constant rivals – the Commonwealth and the Moscow kingdom.

Key words: hetman, Ivan Samoilovych, Cossacks, Left Bank Ukraine, Right-bank Ukraine, the Commonwealth, the Moscow State, international treaties.

17 червня 1672 р., на Генеральній раді в Козацькій Діброві під Конотопом гетьманом лівобережної частини України було обрано генерального суддю Івана Самойловича. Разом з козацькою старшиною він склав присягу на вірність московському цареві Олексію Михайловичу. Також було підтверджено основні положення Глухівських статей 1669 р. та підписано нові – Конотопські статті, які визначали характер відносин між гетьманом і Московією.

Нова російсько-українська угода суттєво обмежувала повноваження гетьмана. Гетьман, в чергове позбавлявся прав на будь-які відносини з іноземними державами, та правобережним гетьманом Петром Дорошенком без дозволу царя й старшинської ради¹. Одночасно новий гетьман обіцяв у жодному разі не допомагати П.Дорошенку воювати проти поляків. Як засвідчував історик А.Яковлів, московський монарх на початку 70-х рр. XVII ст. «прийняв Військо Запорозьке (Лівобережну Україну) як окрему суцільну державу з точно означеною територією й населенням під свою протекцію на певних умовах»².

Згідно з четвертою статтею українсько-російського договору 1672 р., український гетьман та його оточення брали зобов'язання «...без указу Великого Государя ЙЦВ (його царської величності) і без ради старшини до сторонніх монархів ні про що не писати і з усними своїми присилками зноситись не намагатися»³. Хоча певні обмеження у веденні зовнішньої політики й не давали змоги Самойловичу активно

впливати на співвідношення сил у східноєвропейському регіоні, це компенсувалося за рахунок постійної участі української дипломатії в підготовці проведення московсько-польських чи московсько-турецьких переговорів, які відбувались у наступні роки. Зважаючи на добру обізнаність козацької старшини Українського гетьманату зі станом справ у Центрально-Східній та Південно-Східній Європі, російський монарх постійно звертався до уряду Лівобережної України за порадою і консультацією щодо різних проблем зовнішньої політики Московської держави⁴. Зі свого боку, І.Самойлович намагався спрямовувати міжнародну діяльність свого протектора в необхідне для України русло.

Фактично з перших днів гетьманування для І.Самойловича, окрім відносин з Москвою, надзвичайно важливим напрямком зовнішньополітичної діяльності були відносини з річчю Посполитою. Вони були досить складними у зв'язку з тим, що гетьман намагався встановити свою владу на Правобережній Україні, а поляки – на Лівобережжі, що призводило до постійних військово-політичних протистоянь.

Після укладення Андрусівського перемир'я 1667 р., на других польсько-російських переговорах у 1669 р. керівник московської делегації О.Ордин-Нащокін уже вимагав прислати українських дипломатів на посольський з'їзд, щоб спільними зусиллями добитися переходу Правобережної України під «високу руку» царя. Варто зазначити, що питання про правобережні землі України порушувалося на всіх з'їздах московських і польських дипломатів аж до 1686 р. Статті Андрусівського договору неодноразово підтверджувалися (7 березня 1670, 30 березня 1672, 10 січня 1675, 17 серпня 1678 рр.)⁵, але фактично не виконувалися. Так, у тексті чергового підтверджувального договору між Москвою і Варшавою, який було ратифіковано 1670 р. у Каджині, зазначалося, що московський цар «жодну над козаками українськими, з тієї сторони Дніпра від Переяслава проживаючими, помсту чинити не буде за те, що деякі в сторону ЙКМ і РП (його королівської милості і Речі Посполитої) вдавалися...»⁶. А незадово до цього, під час останнього засідання каджинської комісії, польські дипломати, відчуваючи негативну реакцію Українського гетьманату на підтвердження домовленостей 1667 р., говорили: «Якось переживаємо, що зараз козаки побачать, що прийти до згоди на комісії маємо, коли почують, що мир і спокій із Москвою затвержені»⁷.

Переговори щодо нового польсько-російського союзу було продовжено в 1671 р. Дипломати Речі Посполитої вимагали не посилати царські війська в Україну, а обмежитися лише військовими загонами поблизу кордону. Керівник російського представництва А.Матвеев наполягав на тому, щоб на переговорах були присутні представники України⁸. На що поляки відповіли, що московський цар прагне ніщо інше, як ворогуєтих із королем правобережних козаків «прийняти під свою царської величності високу руку»⁹. Після чого А.Матвеев висловив таку думку: «Не питаючи їх, якого великого государя вони, козаки, прийняли милість і благодіяння, від бусурман відійдуть, і у того великого государя бути в підданстві захочуть, і принудити їх до іншого великого государя в послушання неможливо»¹⁰.

Отже, російська сторона не відкидала можливості переходу правобережної частини Гетьманату під її протекцію. Водночас великий коронний гетьман Речі Посполитої Ян Собеський так оцінював міжнародну ситуацію та становище козацької України: «...Бо хто ж божевільний буде починати з Україною війну, коли турецький цісар, котрий узяв її в свою оборону, досі ще не з'ясував своїх планів? Адже ж перед ним дрижить увесь світ, і хоч венеціани і інші пишуть, що та війна, напевне, обернеться проти нас, але по-старому і вони, і Сицилія, і Мальта чинять усілякі приготування до тієї війни»¹¹. 30 березня 1672 р. Річ Посполита уклала новий договір із Московською державою, який підтверджував Андрусівське перемир'я, а також зобов'язував царя не допускати надання Лівобережною Україною військової допомоги П.Дорошенку та направити польському королю для війни проти султана й гетьмана підлеглих калмиків і донських козаків¹².

Навесні 1672 р. розпочалась польсько-турецька війна, в ході якої Річ Посполита зазнала поразки від турецько-татарських військ, а польський король М.Вишневецький вимушений був іти на переговори з противником. Під час переговорів, які відбувалися в західноукраїнському містечку Бучач, 16 жовтня 1672 р. султанські дипломати заявили, що «наш Цезар (султан), якщо щось колись узяв, ніколи не віддасть. Шкода тоді і згадувати (полякам) Поділля та Україну, бо то Цезарське, не ваше, але так і ваше не було від незгоди і воєн уставничих із козаками і для чого те втратили, чого не мали»¹³. Крім того, представники султана під час розмов із поляками висловлювались щодо права свого монарха на володіння не лише

правобережною, а й лівобережною частиною Українського гетьманату¹⁴.

За Бучацькою угодою, до Туреччини відходило Поділля, крім того, Річ Посполита відмовилася від Брацлавщини й південно-західної частини Київщини, територія яких передавалася під безпосереднє управління українського гетьмана: «Держава Українська має належати козакам у старих кордонах»¹⁵, – зазначалось у польському варіанті договору. Таким чином, під владою П.Дорошенка залишалася Правобережна Київщина та Східне Поділля (Брацлавщина), решта українських земель – під Польщею. Представники України під час польсько-турецьких переговорів вимагали включити до бучацьких положень пункт щодо встановлення західного кордону Українського гетьманату, який мав проходити по річках Горинь і Лабунь. Згідно з Бучацькою угодою, всі попередні договори між двома країнами залишалися в силі. Польща мала сплатити 80 тис. талерів контрибуції, а також щорічно давати турецькому султану 22 тис. злотих данини. У квітні 1673 р. польський сейм відмовився ратифікувати домовленості з Туреччиною.

Відмова польського уряду від більшої частини Правобережної України відкривала перед лівобережною частиною Гетьманату й Московською державою можливість повернення її під свою владу. Адже, на думку лівобережного гетьмана та Московського уряду, Польща, підписавши з Туреччиною Бучацький мир, офіційно відмовилась від своїх прав на Правобережну Україну, і тепер намагання російських військ оволодіти усією територією не буде порушенням Андрусівської угоди. Таким чином, козацька Україна була розподілена між трьома монархічними державами, кожна з яких прагнула отримати найбільший шматок, що призводило до них військових конфліктів, через які виникали нові людські втрати українського населення.

Першим про свої наміри отримати максимальну частину України заявив турецький султан. У 1673 р. «прийшов у Варшаву турецький посол, з яким султан до короля писав гордо, прохаючи в нього всієї України»¹⁶, – повідомляв російський резидент до Москви. Зі свого боку, на військовій раді у Варшаві 6 березня 1673 р. король Ян III Собеський заявив, що для того, щоб повернути Правобережжя, потрібно розпочати переговори з гетьманом П.Дорошенком, «дозволяючи йому на час Україну»¹⁷.

Взимку 1673 р. в Батурині приїхав Стефан Куницький (військовий товариш), який їздив у

Варшаву для повернення боргів. Він повідомив І.Самойловичу, що польський король М.Вишневецький приймав кримських послів, які радили полякам відмовитись від Правобережної України на користь османської імперії. Гетьман одразу ж повідомив про це в Москву¹⁸. Одночасно І.Самойлович запропонував московському цареві йти походом на Крим або ж розпочати заходи щодо підкорення правобережного гетьмана П.Дорошенка¹⁹. Цар не погодився розгорнути воєнні дії проти татар, але дав згоду наступати на Правобережжя. Проте перед майбутнім походом Олексій Михайлович поставив П.Дорошенкові певні умови підданства, які були записані в спеціальній грамоті й відіслані І.Самойловичу для доставки за адресою. Але той не прислухався до царського наказу й не послав їх у Чигирин, мотивуючи це тим, що П.Дорошенко ні за яких умов не погодиться визнати московський сюзеренітет.

У січні 1674 р. лівобережні козацькі полки під проводом гетьмана І.Самойловича та московські війська під керівництвом боярина Г.Ромодановського переправилися через Дніпро й почали відвойовувати у П.Дорошенка та М.Ханенка правобережні міста й селища.

Першим їм здався Крилів. Незабаром загін Скуратова наблизився до Чигирини, спалив посад і погнав Дорошенкових козаків до стін міста²⁰. На початку лютого 1674 р. гетьман і князь-воєвода зайняли Черкаси. Коли через п'ять днів вони підійшли до Канева, генеральний осавул Яків Лизогуб, місцевий полковник Іван Рурський, сердюцький полковник Харитон Шуренко, інші старшини й міщани присягнули на вірність царю. Російський уряд почав звинувачувати полковників у тому, що вони не рушили всіма силами на Чигирин. Однак столиця П.Дорошенка була занадто міцно укріплена, у ній перебувала велика військова залога в розпорядженні якої було двісті гармат. Тому Самойлович і Ромодановський, посилаючись на відсутність харчів для війська і паші для коней, не тільки не оточили Чигирин, а й взагалі повернулися на лівий берег. Проте це не перешкодило загону козаків генерального осавула Івана Лисенка й російським воякам полковника Цеєва розбити на початку березня 1674 р. у Лисянці підрозділи Григорія Дорошенка з татарами, причому Лизогуб у самій Лисянці взяв у полон брата свого колишнього начальника. Після цього здалася передостання твердиня Дорошенка на Правобережжі – Корсунь. Андрій Дорошенко утік, майже всі старшини, які там перебували, перейшли на бік Росії²¹.

17 березня в Переяславі відбулася об'єднана Генеральна рада, на якій полковники семи правобережних (Білоцерківського, Брацлавського, Канівського, Корсунського, Паволоцького, Тарговицького та Уманського), а також представники всіх лівобережних полків, за рекомендацією боярина Г.Ромодановського, висловили бажання «вчинити гетьмана Івана Самойловича на обох боках Дніпра єдиним гетьманом над усім Військом Запорозьким», та щоб московський цар прийняв їх у підданство «на таких же статтях», як і Лівобережну Україну²². Тут також було укладено Переяславські статті, які в основному повторювали положення Глухівського й Конотопського договорів України з Росією.

У першій статті «Переяслава – 3» відразу ж уточнювалося, що, «окрім царя і його дітей, у турецького султана й у кримського хана, і ні в жодного з сусідніх монархів у підданстві не бути»²³. Г.Ромодановський від імені свого монарха запевнив правобережців, що вони будуть «у підданстві у Великого Государя на колишніх правах і вольностях, і нічим їх права і вольності порушені не будуть»²⁴. Але фактично Самойлович не встиг цілковито оволодіти Правобережжям, а його населення – «задовольнитися» царською протекцією, оскільки за допомогою армії Османської імперії ця частина Гетьманату знову опинилася під владою П.Дорошенка. Крім того, на правобережні землі вступила армія Речі Посполитої, що активно протистояла не тільки заходам султана й царя, а й діям обох українських гетьманів.

Польща зовсім не збиралась відмовлятися від Правобережної України. В першу чергу, Річ Посполита не визнавала результатів Переяславської ради-3 (1674 р.), посилаючись на умови Андрусівського перемир'я 1667 р., згідно з яким кордон між двома державами був встановлений по р. Дніпро. У зв'язку з цим польський резидент у Москві П.Свідерський почав вимагати, щоб Росія відвела війська на Лівобережну Україну. Одночасно подільський полковник О.Гоголь, який на Переяславській раді-3 1674 р. присягнув на вірність російському царю і перейшов в квітні того ж року під владу польського короля. Після чого полковник наказав стратити представника І.Самойловича – С. Завицького, про що гетьман повідомив у Москву 18 травня²⁵.

Так вчинок поляків мало не призвів до відкритого збройного протистояння між ними та козаками лівобережного гетьмана. Ще однією причиною подальшого конфлікту стало те, що навесні 1674 р. польський полковник С.Лазинський разом з своїм військом захопив гарнізон

фортеці Дімер на півночі Правобережжя, на території Полісся, який складався з лівобережних козаків, і зайняв цю фортецю. І.Самойлович вимагав від С.Лазинського покинути Дімер, але наштотхнувся на різкий опір збоку польської сторони.

Однак конфлікту не відбулося, оскільки в самій Польщі ситуація була досить напруженою через вибори нового короля. У травні 1674 р. резидент В.Тяпкін досить ґрунтовно описав ситуацію, яка виникла в Польщі. За його словами, польська шляхта звинуватила опозицію на чолі з литовським коронним гетьманом М.Пациком у тому, що, поки вони затягували вибори, московський цар заволодів усією Україною (малося на увазі тимчасове відходження правобережних полків під владу лівобережного гетьмана І.Самойловича). Під час дебатів виступив австрійський посол і запитав у поляків: «Адже Україна (Правобережна) залишилась у ваших руках?!»²⁶. На це йому відповіли, що Правобережна Україна на чолі з Дорошенком раніше піддалася султану. «Чого ж ви тоді хвилюєтесь? Хай краще володіє нею государь християнський і ваш союзник»²⁷, – підсумував австрієць.

На третьому польсько-російському з'їзді в Андрусові 1674 р. представники польського короля почали вимагати повернення Києва. Царські представники на чолі з М.Одоевським дипломатично відповідали, що Московська держава володіє не лише Києвом, а й усією Україною, як Лівобережжям, так і Правобережжям, «з-за уступки від Польщі Задніпров'я туркам і цар відвоював його зброєю у султана, а не від польської держави»²⁸.

Одночасно Річ Посполита вимагала від Росії і І.Самойловича військової допомоги. Так відомо, що в січні 1675 р. до гетьмана Лівобережної України писали польські гетьмани С.Яблонський та Д.Вишневецький, вони наполягали на як найшвидшій військовій допомозі в кількості 10 тисяч козацьких полків для об'єднання з польським військом²⁹. Гетьман у листі-відповіді відмовив полякам у військовій допомозі, аргументуючи тим що відсутній відповідний наказ царя, а також висловлював незадоволення з приводу того, що львівський єпископ І.Шумлянський всупереч Андрусівському перемир'ю веде переговори з П.Дорошенком³⁰. Одночасно, згідно з розпорядженням І.Самойловича генеральний бунчужний Лівобережної України Л.Полуботок усно проінформував про це листування російського воеводу гетьмана С.Яблоновського.

У цьому ж році І.Самойлович направив до Москви листи коронного гетьмана Д.Вишневецького і литовського канцлера М.Паца. В листах коронний гетьман вимагав від кошового Запорозької Січі об'єднати полки Лівобережної України з Г. Гуляницьким і йти з ним до Дністра. При цьому Г.Гуляницький, який набирив козаків на Правобережній Україні за наказом польського короля, відправив своїх агентів на лівий берег Дніпра з метою агітації місцевого населення для участі в його загонах³¹.

У результаті 26 квітня 1675 р. Г.Ромодановський і І.Самойлович отримали наказ від царя Олексія Михайловича вести війська на об'єднання з поляками для спільної відсічі турецько-татарських військ³². Об'єднання військ мало відбутись на Правобережній Україні поблизу Паволочі чи Мотовилівки. Однак гетьман Лівобережної України виступив категорично проти об'єднання військових сил, у результаті воно так і не відбулося³³.

В 1676 р. польський король Ян III Собеський у грамоті до російського царя скаржився на І.Самойловича, який називав себе гетьманом обох боків Дніпра. Крім того, король був незадоволений тим, що гетьман Лівобережної України так і не надіслав козаків для спільної з польськими військами боротьби проти Османської імперії. Одночасно у Самойловича ускладнились відносини з комендантом Білої Церкви. Білоцерківський комендант улітку 1676 р. відняв «язиків» і здобич у розвідувального загону козаків з лівого берега Дніпра, яких вони захопили у козаків П.Дорошенка³⁴. Восени 1676 р. той же комендант «годував» у себе загін кримських татар і не повідомив про це ні в Київ, ні Івану Самойловичу. Згодом він же захопив містечко Васильків, яка належало Києво-Печерському монастирю³⁵. Про всі вчинки коменданта в лютому 1677 р. гетьман І.Самойлович направив до Москви скаргу³⁶.

У зв'язку з початком російсько-турецької війни, в кінці 1676 р., активізувалось листування між гетьманом І.Самойловичем та польськими посадовими особами. Однак воно вже набуло іншого змісту. Характер листування змінився у зв'язку зі вступом Речі Посполитої, після підписання Журавненського договору (1676 р.), в союз з Османською імперією, який був спрямований проти Росії³⁷. Таким чином, це листування за посередництва Польщі дозволяло Росії отримувати інформацію про ворога з середини. 20 січня 1678 р. могильовський підстароста Б.Ратбовський від імені Михайла Паца надіслав

листа до гетьмана Лівобережної України, до якого додався «лист» хана, котрого отримав польський посол у Константинополі³⁸.

Оскільки найважливішим питанням листування між І.Самойловичем та польським гетьманом було отримання інформації про дії турецьких військ, то іноді потрібно було й полякам надавати необхідну інформацію.

Так, в «листі» від 10 червня 1678 р. український гетьман повідомляв польського гетьмана М.Паца про підготовку українсько-російських військ для відбиття атаки турецько-татарських військ на Чигирин. І.Самойлович перераховував основні угруповання українських козаків і російських «ратних людей», повідомляв про участь запорожців у майбутній обороні України від турецьких військ.

У цьому ж «листі» гетьман Лівобережної України писав, що кошовий Запорозької Січі Іван Сірко розірвав союз з татарами і Ю.Хмельницьким, якого османський султан проголосив гетьманом всієї України і якому подарував титул «князь Сарматії». Далше Іван Самойлович повідомляв про місце розташування військ Османської імперії, а також вказував на небажання турецького султана вести переговори про мир. Гетьман просив М.Паца, щоб той, у свою чергу, повідомляв йому всю необхідну інформацію³⁹.

Після завершення російсько-турецької війни 1676-1681 рр. відносини І.Самойловича з Польщею знову ускладнились.

Таким чином, можна простежити, що коли Іван Самойлович отримав посаду гетьмана Лівобережної України, ситуація в Гетьманщині, як внутрішня, так і зовнішня, була напруженою та складною. Адже попереднього гетьмана (Д.Многогрішного) було звинувачено у зраді і заарештовано, найавторитетнішого й улюбленого серед козацтва кошового Івана Сірка, можливого кандидата на гетьмана, також було заарештовано і вивезено до Москви. Вибори нового гетьмана відбулися при активній участі Генеральної старшини, яка сприяла перевороту, й вибрала на гетьмана одного зі «своїх», не «прямого козака», а «поповича», «московського обранця», «не по вольности й правам Війська Запорозького, а під бердишами московськими», – ці факти призвели до великого напруження в краї як серед лівобережного козацтва, так і серед козаків Запорозької Січі.

Зовнішня ситуація була ще складнішою. На Правобережжі розпочалась турецько-польська війна, в якій брали участь правобережні полки: одні з Д. Дорошенком на боці Туреччини, інші з

М.Ханенком на боці Польщі. Воєнні події розгортались то ближче до Західної України та Поділля, то повертались у бік Києва.

Новообраному гетьману Лівобережної України, згідно з Конотопськими статтями (1672 р.), було заборонено без відома московського царя мати будь-які відносини з закордонними монархами та іншими офіційними особами. У зв'язку з цим І.Самойлович регулярно запитував дозволу у російських царів на такі контакти і звітував про них. Крім того, у деяких випадках, гетьману заборонялось навіть відправляти листи і посилати своїх представників за кордон без відома російських царів. Отже, зовнішня політика Лівобережної України перебувала повністю під всеохопним контролем Москви.

Польща зі свого боку втративши частину Правобережжя, в результаті підписання з Туреччиною Бучацького миру, почала висловлювати свої претензії на окремі регіони Лівобережжя. У зв'язку з цими всіма подіями гетьман опинився в надзвичайно складній зовнішньополітичній ситуації. Зокрема, Росія ставила перед гетьманом власні зовнішньополітичні завдання, які, на її думку, відповідали загальним інтересам українського і російського народу. До таких, насамперед, належало протистояння агресивним планам Османської імперії та Кримського ханства в Україні, в тому числі спільний з російськими військами військовий опір противнику. Крім того, Москва вимагала від гетьманів Лівобережної України протистояти планам керівних кіл Речі Посполитої по поверненню під владу польського короля земель лівого берега Дніпра.

З іншого боку, гетьман намагався налагодити мирні відносини з королем Речі Посполитої, щоб уникнути військового протистояння.

¹ Мельник Л. Г. Боротьба за українську державність (XVII ст.) [The struggle for Ukrainian statehood (XVII century)], Київ, Освіта, 1995, с. 148-149.

² Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII-XVIII віках [Ukrainian-Moscow treaties in the seventeenth and seventeenth centuries], Варшава, 1934, с. 118.

³ Бантыш-Каменский Д.Н. Источники малороссийской истории [Sources of Little Russian History], Москва, 1858, ч. 1, с. 244.

⁴ Republic us Autocracy. Poland-Lithuania and Russia 1686 – 1697, Cambridge, 1993, p. 132.

⁵ Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗРИ) [The complete collection of laws of the Russian Empire], СПб, 1830, т.1, с. 731.

⁶ Acta Hystyrica res gestas poloniae illustrantia ab anno 1507 usoue ad annum 1795. Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego / Zebr. Fr. Kluczycycki, Krakow, 1880, vol.2, pars.1, s. 561.

⁷ Acta Hystyrica res gestas poloniae illustrantia ab anno 1507 usoue ad annum 179, s 561.

⁸ Санин Г.А. Украина в политических отношениях Российского государства и Османской империи (1667 – 1686) [Ukraine in the political relations of the Russian state and the Ottoman Empire (1667 – 1686)] «Україна в Центрально-Східній Європі. Студії з історії IX – XVIII ст.», Київ, 2000, с. 539.

⁹ Санин Г.А. Украина в политических отношениях Российского государства и Османской империи (1667 – 1686) [Ukraine in the political relations of the Russian state and the Ottoman Empire (1667 – 1686)], с 659.

¹⁰ Санин Г.А. Украина в политических отношениях Российского государства и Османской империи (1667 – 1686), [Ukraine in the political relations of the Russian state and the Ottoman Empire (1667 – 1686)], с 540.

¹¹ Acta Hystyrica, vol. 2, pars. 1, s. 618-619.

¹² ПСЗРИ [The complete collection of laws of the Russian Empire], т. 1, стб № 513.

¹³ Acta Hystyrica, vol. 2, pars. 2, Krakow, 1883, s. 1109.

¹⁴ Флоря Б.Н. Войны Османской империи с государствами Восточной Европы (1672-1681 гг.) [Wars of the Ottoman Empire with the states of Eastern Europe (1672 – 1681 gg.)] in «Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII в.», Москва, 2001, ч.2, с. 110.

¹⁵ Бібліотека Національна у Варшаві, відділ мікрофільмів, ф. 6639 (м-ф. 32423), № 615.

¹⁶ Цит за: Чухліб Т.В. Особливості зовнішньої політики І. Самойловича та проблема міжнародного становища Українського гетьманату в 1672 – 1686 рр. [Particularities of the calligraphy I. Samoylovicha is the problem of the international establishment of the Ukrainian hetmanate in 1672 – 1686], «Український історичний журнал», 2005, № 2, с. 50.

¹⁷ Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранными [Monuments of diplomatic relations of ancient Russia with the powers of foreign], СПб., 1856, т. 4, с. 889.

¹⁸ Чухліб Т. Гетьман С.Куницький у боротьбі Правобережної України та Речі Посполитої проти Османської імперії (1683 – 1684 рр.) [Hetman S.Kunitsky in the struggle of the Right-Bank Ukraine and the Commonwealth against the Ottoman Empire (1683 – 1684 biennium)], «Україна в Центрально-Східній Європі, 2000, № 1, с. 316.

¹⁹ Попов А. Русское посольство в Польше в 1673 – 1677 гг. [The Russian Embassy in Poland in 1673 – 1677], СПб., 1854, с.10-11.

²⁰ Мицик Ю. А. Чигирин – гетьманська столиця [Chigirin is the Hetman's capital], Київ, Києво-Могилянська академія, 207, с. 201-202.

²¹ Смолій В. А., Степанков В. С. Гетьман Петро Дорошенко: наукове видання / НАН України. Інститут історії України [Hetman Petro Doroshenko: scientific publication / NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine], Київ, Темпора, 2011, с.101.

²² Бантыш-Каменский Д.Н. Источники малороссийской истории [Sources of Little Russian History], с. 251.

²³ Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII – XVIII віках [Ukrainian-Moscow treaties in the seventeenth and seventeenth centuries], с. 114.

²⁴ Цит. за: Попов А. Русское посольство в Польше в 1673 – 1677 гг. [The Russian Embassy in Poland in 1673 – 1677], СПб., 1854, с. 10-11.

²⁵ АЮЗР [Archive of South-Western Russia], т. XII, СПб., 1879, № 143, стб. 469.

²⁶ Павлицев Н. Польская анархия при Яне Казимире и борьба за Украину [Polish anarchy under Jan Kazimierz and the struggle for Ukraine], СПб., 1878, Т.3, с. 45.

²⁷ Павлицев Н. Польская анархия при Яне Казимире и борьба за Украину [Polish anarchy under Jan Kazimierz and the struggle for Ukraine], 45.

²⁸ Павлицев Н. Польская анархия при Яне Казимире и борьба за Украину [Polish anarchy under Jan Kazimierz and the struggle for Ukraine], с. 109.

²⁹ Малороссийские дела. Отписки за 1673 – 1674 год киевского воеводы кн. Ю.П.Трубецкого с товарищи к царю Алексею Михайловичу, [Little Russian business. Announcements for 1673 – 1674 year of the Kiev vovoda Prince. YPTrubetskoj with his comrades to Tsar Alexei Mikhailovich] in «Синбирский сборник. Часть историческая», т. I, Москва, 1844, № 132, с. 139-141.

³⁰ АЮЗР [Archive of South-Western Russia], т. XII, СПб., 1882, № 8, стб. 28-29.

³¹ Степанков В. Григорій Гуляницький [Grigory Gulianitsky] in «Полководці війська Запорозького», Київ, 1998, с. 99.

³² Соловьев С. История России с древнейших времён [History of Russia from ancient times] in «Сочинения», кн. 6, т. XII, Москва, 1991, с. 468.

³³ Соловьев С. История России с древнейших времён [History of Russia from ancient times], с. 469-470.

³⁴ АЮЗР [Archive of South-Western Russia], т. XII, СПб., 1882, № 68, стб. 197-198.

³⁵ АЮЗР [Archive of South-Western Russia], т. XIII, СПб., 1884, № 5, стб. 20-22.

³⁶ АЮЗР [Archive of South-Western Russia], т. XIII, СПб., 1884, № 5, стб. 20-22.

³⁷ Соловьев С. История России с древнейших времён [History of Russia from ancient times], с.201.

³⁸ АЮЗР [Archive of South-Western Russia], т. XIII, СПб., 1884, № 95(2), стб.418.

³⁹ АЮЗР [Archive of South-Western Russia], т. XIII, СПб., 1884, № 95(2), стб. 607-610.

Reference:

- Mel'ny'k L. G. *Borot'ba za ukrayins'ku derzhavnist' (XVII st.)* [The struggle for Ukrainian statehood (XVII century)], Ky'yiv, Osvita, 1995, s. 148-149.
- Yakovliv A. *Ukrayins'ko-moskovs'ki dogovory' v XVII – XVIII vikax* [Ukrainian-Moscow treaties in the seventeenth and eighteenth centuries], Varshava, 1934, s. 118.
- Bantysh-Kamensky'j D.N. *Y'stochny'ky' malorossy'jskoj y'story'y'* [Sources of Little Russian History], Moskva, 1858, ch. 1, s. 244.
- Republic us Autocracy. Poland-Lithuania and Russia 1686-1697*, Cambridge, 1993, r. 132.
- Polnoe sobran'y'e zakonov Rossy'jskoj y'mpery'y' (dali – PSZRY')* [The complete collection of laws of the Russian Empire], SPb, 1830, t.1, s. 731.
- Acta Historica res gestas poloniae illustrantia ab anno 1507 usoue ad annum 1795. Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego* / Zabr. Fr. Kluczycycki, Krakow, 1880, vol.2, pars.1, s. 561.
- Acta Historica res gestas poloniae illustrantia ab anno 1507 usoue ad annum 179*, s 561.
- Sany'n G.A. *Ukray'na v poly'ty'chesky'x otnosheny'yax Rossy'jskogo gosudarstva y' Osmanskoj y'mpery'y' (1667 – 1686)* [Ukraine in the political relations of the Russian state and the Ottoman Empire (1667 – 1686)] «Ukrayina v Central'no-Sxidnij Yevropi. Studiyyi z istoriyi IX – XVIII st.», Ky'yiv, 2000, s. 539.

- Sany'n G.A. *Ukray'na v poly'ty'chesky'x otnosheny'yax Rossy'jskogo gosudarstva y' Osmanskoj y'mpery'y' (1667 – 1686)* [Ukraine in the political relations of the Russian state and the Ottoman Empire (1667-1686)], s 659.
- Sany'n G.A. *Ukray'na v poly'ty'chesky'x otnosheny'yax Rossy'jskogo gosudarstva y' Osmanskoj y'mpery'y' (1667-1686)*, [Ukraine in the political relations of the Russian state and the Ottoman Empire (1667-1686)], s 540.
- Acta Historica*, vol. 2, pars. 1, s. 618-619.
- PSZRY'* [The complete collection of laws of the Russian Empire], t. 1, stb № 513.
- Acta Historica*, vol. 2, pars. 2, Krakow, 1883, s. 1109.
- Florya B.N. *Vojny Osmanskoj y'mpery'y' s gosudarstvamy' Vostochnoj Evropy (1672 – 1681 gg.)* [Wars of the Ottoman Empire with the states of Eastern Europe (1672 – 1681 gg.)] in «Osmanskaya y'mpery'ya y' strany Central'noj, Vostochnoj y' Yugo-Vostochnoj Evropy v XVII v.», Moskva, 2001, ch.2, s. 110.
- Biblioteka Nacional'na u Varshavi, viddil mikrofil' miv, f. 6639 (m-f. 32423), № 615.
- Cy't za: Chuxlib T.V. *Osobly'vosti zovnish'oyi polity'ky' I. Samojlovy'cha ta problema mizhnarodnogo stanovy'shha Ukrayins'kogo get'manatu v 1672 – 1686 rr.* [Particularities of the calligraphy I. Samoylovicha is the problem of the international establishment of the Ukrainian hetmanate in 1672 – 1686], «Ukrayins'ky'j istory'chny'j zhurnal», 2005, № 2, s. 50.
- Pamyatny'ky' dy'plomaty'chesky'x snosheny'j drevnej Rossy'y' s derzhavamy' y'nostrannymy'* [Monuments of diplomatic relations of ancient Russia with the powers of foreign], SPb., 1856, t. 4, s. 889.
- Chuxlib T. *Get'man S.Kuny'cz'ky'j u borot'bi Pravoberezhnoyi Ukrayiny' ta Rechi Pospoly'toyi proty' Osmans'koyi imperiyi (1683 – 1684 rr.)* [Hetman S.Kunitsky in the struggle of the Right-Bank Ukraine and the Commonwealth against the Ottoman Empire (1683 – 1684 biennium)], «Ukrayina v Central'no-Sxidnij Yevropi», 2000, № 1, s. 316.
- Popov A. *Russkoe posol'stvo v Pol'she v 1673 – 1677 gg.* [The Russian Embassy in Poland in 1673 – 1677], SPb., 1854, s.10-11.
- My'cy'k Yu. A. *Chy'gy'ry'n – get'mans'ka stoly'cya* [Chigirin is the Hetman's capital], Ky'yiv, Ky'yevomogy'lyans'ka akademiya, 207, s. 201-202.
- Smolij V. A., Stepankov V. S. *Get'man Petro Doroshenko: naukovе vy'dannya / NAN Ukrayiny'. Instyt istoriyi Ukrayiny'* [Hetman Petro Doroshenko: scientific publication / NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine], Ky'yiv, Tempora, 2011, s.101.
- Bantysh-Kamensky'j D.N. *Y'stochny'ky' malorossy'jskoj y'story'y'* [Sources of Little Russian History], s. 251.
- Yakovliv A. *Ukrayins'ko-moskovs'ki dogovory' v XVII – XVIII vikax* [Ukrainian-Moscow treaties in the seventeenth and eighteenth centuries], s. 114.
- Cy't. za: Popov A. *Russkoe posol'stvo v Pol'she v 1673 – 1677 gg.* [The Russian Embassy in Poland in 1673 – 1677], SPb., 1854, s. 10-11.
- AYuZR* [Archive of South-Western Russia], т. XII, SPb., 1879, № 143, стб. 469.
- Pavly'shhev N. *Pol'skaya anarxy'ya pry' Yane Kazy'my're y' bor'ba za Ukray'nu* [Polish anarchy under Jan Kazimierz and the struggle for Ukraine], SPb., 1878, T.3, s. 45.
- Pavly'shhev N. *Pol'skaya anarxy'ya pry' Yane Kazy'my're y' bor'ba za Ukray'nu* [Polish anarchy under Jan Kazimierz and the struggle for Ukraine], 45.

28. Pavly'shhev N. *Pol'skaya anarxy`ya pry` Yane Kazy`my`re y` bor`ba za Ukray`nu* [Polish anarchy under Jan Kazimierz and the struggle for Ukraine], s. 109.
29. *Malorossy`jsky`e dela. Otpy`sky` za 1673 – 1674 god ky`evskogo voevody kn. Yu.P.Trubetszkogo s tovary`shhy` k czaryu Alekseyu My`xajlovy`chu*, [Little Russian business. Announcements for 1673 – 1674 year of the Kiev voevoda Prince. YPTrubetskoy with his comrades to Tsar Alexei Mikhailovich ] in «Sy`nby`rsky`j sborny`k. Chast` y`story`cheskaya», t. 1, Moskva, 1844, № 132, s. 139-141.
30. *AYuZR* [Archive of South-Western Russia], t. XII, SPb., 1882, № 8, stb. 28-29.
31. Stepankov V. *Gry`gorij Gulyany`cz`ky`j [Grigory Gulianitsky]* in «*Polkovodci vijs`ka Zaporoz`kogo*», Ky`yiv, 1998. s. 99.
32. Solov`ev S. *Y`story`ya Rossy`y` s drevnejshy`x vremën* [History of Russia from ancient times] in «*Sochy`neny`ya*», kn. 6, t. XII, Moskva, 1991, s. 468.
33. Solov`ev S. *Y`story`ya Rossy`y` s drevnejshy`x vremën* [History of Russia from ancient times], s. 469-470.
34. *AYuZR* [Archive of South-Western Russia], t. XII, SPb., 1882, № 68, stb. 197-198.
35. *AYuZR* [Archive of South-Western Russia], t. XIII, SPb., 1884, № 5, stb. 20-22.
36. *AYuZR* [Archive of South-Western Russia], t. XIII, SPb., 1884, № 5, stb. 20-22.
37. Solov`ev S. *Y`story`ya Rossy`y` s drevnejshy`x vremën* [History of Russia from ancient times], s.201.
38. *AYuZR* [Archive of South-Western Russia], t. XIII, SPb., 1884, № 95(2), stb.418.
39. *AYuZR* [Archive of South-Western Russia], t. XIII, SPb., 1884, № 95(2), stb. 607-610.

Serhii DOBRZHANSKYI
(Chernivtsi)

CITIES OF THE GALICHYNA AND BUKOVINA OF THE SECOND HALF OF THE XIX – THE BEGINNING OF XX CENTURIES: COMPARATIVE FEATURES OF THE SYSTEM OF MANAGEMENT

The article made the comparative historical analysis of the cities of Galicia and Bukovyna (Lviv, Chernivtsi and Berezhany, Brody, Drohobych, Kolomyia, Peremyshl, Sniatyn, Sokal, Stanislaviv, Stryi, Vyzhnitsa, Kitsman, Storozhinets) in the second half of XIXth – the beginning of the XXth century. The activity level of implementation of city governance reforms, the changes of abundance and composition of the population were observe. Considers implementation of the powers by local authorities of cities in the process of formation and activities. The execution of the assigned tasks was made with the Influence on the development of regional cities by the number of objective and subjective factors: the presence and the time of railroad holding, economic and geographical specificity, historical features, the political situation, etc.

Key words: *sity, elf-government, election, city council, magistrate, burgomaster.*

Однією із особливостей сучасного розвитку міст України є його нерівномірність у демографічному та соціально-економічному відношеннях. Наближеність до найбільших полісів (Київ, Одеса, Харків, Дніпро, Львів) стає чи не визначальним фактором для покращення відповідних показників. У таких умовах важливим є не лише здійснення ефективної державної політики, спрямованої на подолання низки регіональних проблем, а й ґрунтовне вивчення місцевого ресурсного потенціалу з метою перерозподілу владних повноважень на користь органів самоврядування. В основні такої роботи має бути як врахування європейського досвіду, так і дослідження власного минулого.

Зважаючи на це, доцільним є відповідний міжрегіональний історико-порівняльний аналіз, зокрема системи управління міст Галичини (Східної) та Буковини (Північної) періоду другої половини XIX – початку XX ст., тобто етапу відносно повільного розвитку капіталізму (порівняно із центральними регіонами Австро-Угорщини) та, разом з тим, поглиблення нерівномірності зростання населення і розвитку

УДК 908(477).07:352.075

© **Сергій ДОБРЖАНСЬКИЙ**
(Чернівці)

ГАЛИЦЬКІ ТА БУКОВИНСЬКІ МІСТА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.: ПОРІВНЯЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ

У статті здійснено порівняльно-історичний аналіз розвитку міст Галичини і Буковини в другій половині XIX – на початку XX ст. Розглянуто загальні питання здійснення повноважень органами місцевого самоврядування міст у процесі їх формування та діяльності. Виконання поставлених завдань здійснено з урахуванням впливу на розвиток регіональних міст низки об'єктивних та суб'єктивних факторів: наявність залізничних шляхів, господарська та географічна специфіка, історичні особливості, політична кон'юнктура тощо.

Ключові слова: *місто, самоуправління, вибори, міська рада, магистрат, бургомістр.*